ԱՐՇԱԼՈՅՍ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ — ԶՄԻՒՌՆԻԱ ՇԱԲԱԹ 9 ՅՈՒԼԻՍԻ 1860 — ԹԻՒ 627

ԶՄԻՒՌՆԻԱ, 9 ՅՈՒԼԻՍԻ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Սիկիլիայի ապստամբութիւնը, որ այս օրուան օրս փառաւոր յաղթանակաւ պսակուած է, որ ըստ օրէ կը զօրանայ, կը կարգադրուի և խիստ հաւանականաբար Նաբոլիի մէջ ևս պիտի մտնայ։ Մեծահամբաւ Կարիպալտի քաջ և իմաստուն զօրապետը՝ իւր զինուորական կարգադրութիւնները միշտ ծածուկ կը պահէ, կամ լաւ ևս է ըսել իւր թշնամիները խաբելու մեծ յաջողակութիւն ունի. այսինքն՝ այն ինչ կեղծ շարժումով մը թշնամւոյն կարծել կուտայ թէ այս ինչ քաղաքին վերայ պիտի յարձակի, ինքն ուրիշ կողմն կը քալէ և ուրիշ քաղաքի վերայ կը յարձակի։ Վասնորոյ, թէպէտև այժմ խօսք մը Նաբոլիի վերայ քալելու, այսու ամենայնիւ շատերը կը կարծեն թէ յիշեալ զօրապետին դիտաւորութիւնը այս մայրաքաղաքին ազատասէր ժողովրդեանը օգնութեան հասնել է։ Եւ տարակոյս չկայ թէ յաջողութիւնը ուղեկից պիտի ըլլայ Կարիպալտիին զօրացը, որոնք գրեթէ պիտի ընդունուին Նաբոլիի ժողովրդէն։

Նաբոլիի վեհափառ թագաւորը այս ապագայ եղելութիւնները գուշակելով, փութացաւ, իւր հպատակաց սիրտը շահելու համար, յետագայ յայտարարութիւնը հրատարակել, որով սահմանադրական ազատ հաստատութիւններ և ընդհանուր անյիշաչարութիւն կը շնորհէ,

ԱՐՔՈՒՆԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ցանկալով մեր վեհապետական բարեսէր կամացը երևելի ապացոյց մը տալ մեր ամենասիրելի հպատակաց, որոշեցինք սահմանադրական և ազատասիրական հաստատութիւններ շնորհել և կարգադրել մեր տէրութեանը մէջ, համեմատ խտալական և ազգային սկզբանց, և այս կերպիւ կուզենք երաշխաւորել վասն ապագային զապահովութիւնը և զբարօրութիւնն, նմանապէս ևս քան զևս սեղմել միշտ զկապերը որ կը միաւորեն զմեզ ընդ ժողովրդոց, յանձնելոց 'ի Նախախնամութենէն 'ի հոգս կառավարութեան մերոյ։

Այս նպատակաւ, հետևեալ որոշումները ըրինք և կարգադրեցինք։

1. Ընդհանուր անյիշաչարութիւն կը շնորհեմք ամեն քաղաքական յանցանաց համար, որ գործուեցան մինչև ցայսօր։

2. Տոն Անդոնիօ Սբինէլլի ապետին յանձնեցինք, որ նոր պաշտօնէից ժողով մը կազմէ, և այս ժողովը, որչափ որ կարելի է, շուտով պիտի շարադրէ Սահմանադրութեան յօդուածները 'ի վերայ հիմանց ազգային և խտալական սահմանադրութեանց։

3. Համաձայնութիւն մը պիտի հաստատուի Սարտէնիոյ Վեհափառ թագաւորին հետ վասն հասարակաց օգտից այս երկու տէրութեանց, 'ի մէջ Խտալիոյ։

4. Յետ այսօրիկ մեր դրօշակը պիտի ըլլայ խտալական ազգային եռագոյն դրօշակը, երեք կողմով ուղղահայեաց առ եզերս. որուն մէջ տեղը պիտի մնանուի մեր հարստութեան զինանշանները։

5. Իսկ Սիկիլիային համար, նմանօրինակ ազատասիրական սահմանադրութիւններ պիտի շնորհեմք, որպէս զի այս կղզւոյն կարօտութիւնները լցուին, և մեր թագաւորական ցեղին իշխաններէն մէկը մեր փոխարքայն պիտի ըլլայ։

Բորթիչի. 25 Յունիս 1860։

(Ստորագրեալ.) ՖՐԱՆՍՈՒԱ.

Այս յայտարարութիւնը շատ ցրտութեամբ ընդունուեցաւ. քանզի ժողովուրդը ամենևին հաւատարմութիւն չունի իւր թագաւորին խոստմանցը վերայ. վասնզի 1848 ին խռովութեան ժամանակը, իւր հայրը, Ֆէրտինանտոս երկրորդն ալ ազատասիրական սահմանադրութիւն մը շնորհեց. սակայն վտանգը անցնելուն պէս, իւր խօսքը ետ առաւ և տուած սահմանադրութիւնը ջնջեց։ Աւստի անհաւատալի բան մը չէ ամենևին, որ այժմեան թագաւորն ևս իւր հանգուցեալ հօրը օրինակին հետևի։ Թէպէտև այժմ դիւրին չէ. որովհետև ժամանակը փոխուած է, և 1860 ամին մէջ կապրիմք։

Յունիսի 11—23 ին օրը զինուորական մեծ հանդէս մը եղաւ 'ի Լոնտոն Հայտ—Բարք հրապարակը. ուր 20 հազար կամաւոր զինուոր, առաջնորդութեամբ իրենց պաշտօնատարաց, վեհափառ թագուհւոյն առջևէն անցան. որ փառաւոր հանդիսիւ եկած էր այս նորահաստատ ազգային զօրաց բանակը աչքէ անցնելու։ Կը հաստատեն թէ 200 հազարի չափ ժողովուրդ կար, որ Անգլիոյ ամեն կողմէն եկած էին այս զինուորական փառաւոր հանդէսը տեսնելու։

Անգլիան, 'ի պաշտպանութիւն իւր հայրենեաց, առայժմ 140 հազար ազգային կամաւոր զինուոր պատրաստած է. և օր ըստ օրէ այս թիւը աւելնալու վերայ է։

— Ինչու համար կ'ըլլան այս մեծամեծ պատրաստութիւնները։

Վասն զի Անգլիան վստահութիւն չունի Գաղղիացւոց կայսեր վերայ։

Անգլիացի և Գաղղիացի նաւատորմիղները Չինաստանի Չուզան կղզւոյն տիրեցին առանց ընդդիմութիւն մը գտնելու 'ի կողմանէ Չինացւոց։ Այս զինուորական գործողութեամբ, կըսէ Մօնիթէօր օրագիրը, Չինացւոց դէմ պատերազմը արդէն սկսած կը համարուի։

Գաղղիացւոց Կայսեր հօրեղբօրը բարձրապատիւ Ժէրօմ Նաբոլէոն իշխանին յուղարկաւորութեան հանդէսը արտաքոյ կարգի շքեղութեամբ կատարեցաւ Փարիզի մէջ 'ի 21 յունիսի անցելոյ։ Այս տխուր և փառաւոր հանդէսը, որուն ներկայ էին անհամար ժողովուրդ, ևս

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ՀԻՒՍԻՍԱՓԱՅԼ

ԱՌ ՃՇՄԱՐԻՏ ԱԶԳԱՍԵՐՍ

Շարունակութիւն. (1)

Եւ դոքա կը գտանուէին շուտով, միայն թէ ազգի հայրենասէր բանագէտ մարդիկը գտնուէին քաջութեամբ, եռանդուն հոգւով, ժողովէին իւրեանց բարոյական զօրութիւնքը մի ազգասիրական ընկերութեան մէջ և պատուի առարկայ բանային ազգի շնորհալից երիտասարդներին առջև։ Համաձայնութեամբ պիտոյ է սկսանի ամենայն աշխատութիւն, զինուորի յանձնառութեամբ պիտոյ է գնել ամենայն ազգային յառաջդիմութիւն. աշխարհաշինութիւնը ինքն ըստ ինքեան կարող չէ յառաջանալ. մարդն է, ազգերն են որոնց հայրենասիրական աշխատութեամբ յառաջ է դիմում աշխարհը օրէ օր բարեկարգուելով, ազնուանալով, կատարելագործուելով։ Ինքն ըստ ինքեան կարող են այն անդերը լցնել մեխանիկայով և ֆիզիկայով. բայց օգտակար գաղափարը, բարերար ուսմունքը կարող են միայն տալ և պատուել ընկեր մարդկութեանը, մարդկային ազգի միջակայութեամբ, պաշտպանութեամբ և հոգաբարձութեամբ։

Հիւսիսափայլը երկու երկար տարի արդէն օր ու ցերեկ աշխատելով իւր ազգի դաստիարակութեան վերայ, լուսափայլ է կացուցել նորա առաջև մի քանի շատ հարկաւոր խնդիրներ որ մինչև այժմ մնացած էին մի անթափանցելի մթութեամբ պատած։ Դարաւոր փորձերի ճանապարհը ծեղքելով նորա է մեկ Հայաստանի խաւարի մէջ, և ոչ ք ունեցողի առաջև լուսաւորել է այն առարկայքը որ մինչև այժմ խառնափնդորված բաղինցումէին մի խառն, որի մէջ ոչինչ բան կարելի չէր ջոկել։ Այդ ընդհանուր խառնակութիւնը որ միշտ ոտքի վերայ պահպանել շահաւէտ էր մի տեսակ սնափառական մարդերի ընկերութեան, ազգի մէջ, ըստ որում դոքա ապրումէին ազգի հիւանդութենից, օրէ օր փարատվումէ և պիտոյ է փարատուի 'ի սպառ։ Ազգի աչքերը սկսել են բացվել արդէն, նա կարող է այժմ ճանաչել իւր թշնամին ու բարեկամը, որոշել միմեանցից իւր բարին ու չարը։ Այո, դեռ ևս կան Հայերի մէջ մի տեսակ մարդիկ, որ ոչինչ մոռացել չեն և ոչինչ ուսել չեն, դոցա համար զուր է անցել ժամանակը, բայց ներկայ ժամանակիս չհասկացողութիւնը կորուստ կը բերէ դոցա, ինչպէս արդէն բերումէ, գայլը տանելով ոչխարը, ըստ որում հովիւը քնած է մնացել, ըստ որում երկար դարերով անհոգ է եղել դաստիարակել իւր ոչխարը և բարոյական ամուր կապերով կապել նորան իւր տան հետ։ Հիւսիսափայլը իւր ճշմարտաքարոզ բերանով լուսաւորել է հասարակաց կարծիքը և պատրաստել է ժողովրդի մէջ մի բարոյական դատաստան որ այսօր կարող է իւր այծերը բաժանել իւր ոչխարներից, ճանաչել իւր ձախակողմեանքը և իւր աջակողմեանքը, որ այսօր ունի ինքը իւր սեփական դատողութիւնը. թող լինի դա դեռ ևս շատ մանուկ և դեռահաս. թող դեռ ևս հազար անգամ գայթակղի դա, մոլորվի ճանապարհից, բայց ամենևին կորուսանել ճանապարհը, դէպ 'ի յետ գնալ կարող չէ այսուհետև։ Ժողովրդի աչքի առաջև դրած են արդէն ճշմարտութեան հիմքերը, խայտառակված են խաբեբայութեան մեքենայքը, նորան ցոյց են տուած այն փորձերը որ եւրոպական մարդկութիւնը իւր կրթութեան ընթացքի մէջ արել է. նորան աւանդած են այն ծանր խորհրդաւոր խրատները որ տալիս է համաշխարհական պատմութիւնը։ Ընտիր մետաղը հասարակ մետաղից որոշելու համար, տուել են նորա ձեռքը երաշխական փորձաքարը, որ իմաստութեամբ գործ դնելով մեր Հայերը կարող են ազատվել խաւարամտութենից։ Թող այս բաները անախորժ լինին լուսատեաց խաւարաբնակ բուին, բայց

(1) Տես նախընթաց թիւը։

առաւել փառաւորուեցաւ 'ի պատճառ նոյն օրուան պայծառ և գեղեցիկ օդոյն։

Նարոլիի Գաղղիացւոց դեսպանը, Մոսիւ Պրենիէ անուն, մօտերս չարաչար վիրաւորուեցաւ յիշեալ մայրաքաղաքին մէջ։ Եղեռնագործ անձինք ոմանք, անշուշտ 'ի քաղաքական կրից գրգռեալ, Թոլէտօ փողոցին մէջ կապարածայր գաւազանով մը քանի մը անգամ հարուած տուին յիշեալ դեսպանին գլխոյն, որ նոյն տեղը ինկաւ մնաց։ Անմիջապէս պալատը տարուելով՝ հարկաւոր եղած դարմանը եղաւ և վերջին լուր նայելով, Մոսիւ Պրենիէին վէրքը դժբաղդ հետեւութիւն մը պիտի չունենայ ֆիզիգապէս. բայց տարակոյս չկայ թէ, այս դէպքին բարոյական հետեւութիւնը ծանր է միշտ։

Հռոմէն հասած լուրերը կը ծանուցանեն թէ նոյն մայրաքաղաքին մէջ գրգռութիւնը օր ըստ օրէ աւելնալու վրայ է և հաւանականաբար շատ չանցած ծանր խռովութիւն մը պիտի ծագի։

ԳՆԱԼՆ ՅԱՍՈՐԻՍ.

ՎՍԵՄԱՓԱՅԼ ՖՈՒԱՏ ՓԱՇԱՅԻՆ

Օգոստափառ Սուլթանը, որուն առատագութ վեհ սրտին մեծ վիշտ պատճառեցին Լիբանանու արիւնահեղ դժբաղդ դէպքերը, ցանկալով հաշտութիւնը և խաղաղութիւնը վերահաստատել Մարոնիերուն և Տրուզներուն մէջ, արտաքոյ կարգի Կայսերական գործակալ կարգեց զՎսեմափայլ Ֆուատ փաշան և լիակատար իշխանութիւն տալով անոր ձեռքը, հրաման ըրաւ որ շուտով Սուրիք երթայ։ Մինչև Ֆուատ փաշային վերադարձը, արտաքին գործոց պաշտօնը, Կայսերական հրամանաւ Սաֆվէթ էֆէնտիին յանձնուեցաւ։

Վսեմափայլ Ֆուատ փաշան յունիսի 30 ին հինգշաբթի օրը, զնի ընդունելոյ իր ծովեզերեայ ապարանքը գլխաւոր դեսպանաց այցելութիւնը, և Օգոստափառ Սուլթանին ներկայանալով արքունի վերջին պատուէրները ընդունելէ ետև, Թայիֆ անուն պատերազմական շոգենաւով Ճամբայ ելաւ Պէյրութ երթալու։ այս շոգենաւուն ուղեկից եղան երկու շոգեշարժ գոլէթ և երկու Թնդանօթակիր շոգենաւ. որոց մէջ բաւական զօրք և ամէն տեսակ պատերազմական պաշարներ դրուած են,

Ֆուատ փաշան տանող ֆրեկաթին մէջ եւս 600 զինուոր կան, որոնցմով Արաբեաց զօրաբաժնին թիւը կը լեցուի։ Այլ և այս զօրաբաժնին զինուորաց ամսականները վճարելու հարկաւոր եղած գումարը, նմանապէս քանի մը զինուորական վարժիչներ և բազմաթիւ հրացաններ յիշեալ շոգենաւով յուղարկեցան 'ի Պէյրութ։

Վսեմափայլ Ֆուատ փաշային հետ բազմաթիւ քաղաքական պաշտօնատարներ կան, որոց գլխաւորներն են Ապրօ էֆէնտի, Ֆրանքօ էֆէնտի, Շէֆքէթի էֆէնտի, Խուրշուտ էֆէնտի մէքթիւպճի, Ռիֆաթ էֆէնտի, Ֆալէճիօ էֆէնտի և այլն։

Ուրախ սրտիւ կը լսեմք թէ Վեհափայլ Սրբազնասուրբ Կաթողիկոսին հրամանաւը, Ատրպետականի վիճակին առաջնորդութիւնը գերապատիւ Մխիթարեանց Տէր Աբէլ Արքեպիսկոպոսին յանձնուեր է. որ ուսումնական, լեզուագէտ և բանիբուն հոգևոր հովիւ մը ըլլալով, քաջայոյս եմք, թէ իր սովորական ազգասիրութեամբը մեծ խնամք պիտի տանի իր հոգեւոր կառավարութեանը յանձնուած Հայազգի ժողովրդեան ուսումնական և բարոյական յառաջադիմութեանը վրայ։

Արդէն կ'իմանամք թէ իր վիճակին մէջ գտնուած դպրատունները, որչափ որ կարելի է, բարեկարգելէ ետև, Դաւրէժի մէջ ալ նոր վարժարան մը հաստատեր է։

Բաց յայսմանէ, յիշեալ Գերապատիւ Առաջնորդը Թանգարան Հայոց Աշխարհին, անուամբ ամսատետր մը սկսեր է հրատարակել տալ 'ի Դաւրէժ վիմագրութեամբ. որուն վրայօք հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտայ։

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ամէն ընթերցողաց յայտնի է որ ժամանակաւ պիտի տպուէր Թանգարան Հայկազեան անունով տետրակ մը նախ 'ի Պոլիս և ապա 'ի Սուրբ Էջմիածին. այսօր նոյնը կը յաջողէ մեզի Աստուած վիմագրութեամբ տպել 'ի Դաւրէժ Ատրպատական աշխարհքի մայրաքաղաքիս մէջ, յօգուտ և 'ի շահ մեր ազգային Ուսումնարանին։

Ամսատետրակի անունը փոխելով Թանգարան Հայոց աշխարհին՝ նորա նիւթերը պիտի լինին ազգային, պատմական, բանասիրական, և բարոյական. Նոցա ամէն մէկը առանձին տետրակով պիտի տպուի։

Ազգայինը ունի իր մէջը Հայաստանի քաղաքաց, գաւառաց և մանաւանդ վանքերի ստորագրութիւնը. որոնք առաւել Հայոց մեծագործութեանց նշխարներն են։

Պատմականը՝ հայրենեաց հին ու նոր դէպքերը, ձեռագիր մատենից ծանօթութիւններ, հազուագիւտ կոնդակներ, նամակներ, և այլն։

Բանասիրականին մէջ կը դրուին ազգիս քաղաքական վիճակին վրայ յօդուածներ, մանաւանդ ազգային դաստիարակութեան վրայ։

Բարոյականին մէջ՝ ընտիր ճառեր, առակներ, ոտանաւորներ և այլ սորանց նմաններ։ Այս ամէնը պիտի լինին խմբագրութեամբ մեծապատիւ Գալուստ աղայի Շիրմազանեանց՝ արգոյ ուսումնականին Տփխիսեցւոյ։

'ի Դաւրէժ 'ի 22 մարտի 1860

ԱԲԷԼ ԱՐՔ. Առաջնորդ Հայոց
Ատրպատականի.

Ի պաշտօնէ եղած վիճակագրական ցուցակէ մը, զոր հասարակաց կրթութեան ժողովոյն անդամ մեծարգոյ Բարունակ պէյ բժիշկը շինած և հրատարակել տուած է Մախի լրագրոյն մէջ, կ'իմանամք որ Կոստանդնուպոլսոյ և իր արուարձանաց մէջ, ընդ ամենայն Հայոց ազգային 42 դպրոց կայ թէ՛ մանչերու և թէ՛ աղջկանց համար։ Այս դպրոցաց մէջ 4376 աշակերտ և 1155 աշակերտուհի կը գտնուին. որ ամէնը մէկ տեղ հաշուելով 5531 հոգի կ'ընէ։

Կոստանդնուպոլսոյ և իր շրջակայ գեղերուն Հայոց թիւը՝ կարծեմք թէ առնուազն հարիւր հազար հոգիի կը հասնի. ուստի ըսել է թէ հարիւրին 5 ու կէս կ'իյնայ ուսանողաց թիւը։

Իզմիրի մէջ երկու ազգային վարժարան ունիմք. այսինքն Սուրբ Մեսրոպեան վարժարանը, որուն աշակերտաց թիւը 500 է, և Հռիփսիմեանց վարժարանը, որուն մէջ 200 աշակերտուհի կայ. որ ընդ ամէնը 700 հոգի կ'ընէ։ Իզմիրի Հայազգի բնակչաց թիւը հազիւ թէ 5000 հոգիի կը հասնի, ուստի ըսել է որ հարիւրին 14 կ'իյնայ ուսանողաց թիւը։

Այս բաղդատութենէն, ուշադիր ընթերցող մը իսկոյն սա հետեւութիւնը պիտի հանէ թէ Իզմիրի Հայոց մէջ աւելի ուսումնասիրութիւն կայ քան թէ Կոստանդնուպոլսոյ Հայոց մէջ։ Սակայն այս հետեւութիւնը շիտակ չէ; և ուսանողաց թուոյն աւելի ըլլալուն ուրիշ էական պատճառ մը ունի, որ է վարժարանաց ձրի ըլլալը։ Եթէ քիչ կամ շատ վճարել հարկ ըլլար, տարակոյս չունիմք թէ հիմակուան աշակերտաց և ոչ կէսը պիտի կրնայինք նշանակել։

Փարիզէն յունիսի 15 ամսաթուով յետագայ տեղեկութիւնը կուտան։

"Իզմիրի Անգղիոյ հիւպատոսարանին առաջին թարգման մեծարգոյ Մոսիւ Ն. Մալուֆը ուշագրութի մատուցանելով անգղիական ձեռ-

---

արեգակը կարող չէ խաւարիլ, եթէ բուն գիշերատէր է և խաւարի մէջ միայն կարող է գտանել իր որսը. Թող հազար աչք խաւարին, քան թէ արեգակի աչքը, շատ գեղեցիկ ասում է պարսիկ Սաադի բանաստեղծը իր Վարդաբանի մէջ։

Յիրաւի, մինչև այժմ Հիւսիսափայլը ամենայն զօրութիւն գործ դնելով, ամենայն ջանք և ճիգն թափելով աշխատել է լուսաւոր գաղափարներ տալ ազգին, տարածել մեր Հայերի մէջ ուղիղ դատողութիւն և հասկացողութի՛, հալածական առնել այն չար ասիական խաւարը, որ այդքան երկար թագաւորել է հայկական հոգու և սրտի վերայ. յիրաւի Հիւսիսափայլը ձգել է արդէն խմորը, կենդանութեան նիւթը որ զանազան տեղերում և զանազան մարդերի մէջ շարժւում է. եռ է գալիս և պէտք է պարզվի և յստակվի մի ժամանակ. բայց ցաւելի է ասել, որ այն սահմանքը ուր ներս է մտել այդ շարժող և կերպաւորող խմորը, դեռ ևս շատ նեղ են, և մարմինը որ գտնվում է հոգեղէն ազդեցութիւնների տակ, անչափ ծոյլ ու դանդաղ է և ընդունում է իր մէջ շատ փոքր կենդանական նիւթեր. Ազգի ընդհանուր անգրագիտութիւնը և անընթերցասէր բարքը (Թող ծակամուտ խաւարասէրների ջանադրութիւնք) շատ դժուարացնում է լուսաւորութեան ընթացքը, փակում է մատենագրութեան ճանապարհը և այդպէս անգործ է կացուցանում այն բարոյական զօրութիւնքը որ կային ազգի մէջ։ Ամենայն պիտոյք մարդկային կեանքի մէջ ծնանում և զօրանում է, եթէ կայ հարկաւորութիւն. հարցուփորձիր դորա մասին. Ֆաբրիկանտը կարող էր միայն պատրաստել վաճառելի նիւթեր, եթէ գիտեր թէ դորա պիտանութիւն գտանելու են ժողովրդի մէջ, եթէ նոյն իսկ ժողովրդի կարիքը քաջալերում էր ֆաբրիկանտին գործ կատարել հասարակութեան համար, օգտել իր ընկերին և օգուտ ստանալ նորանից։ Բայց եթէ մի հասարակութիւն ոչինչ նիւթական կարիք չունի, եթէ նորան հարկաւոր չէր ոչ կերակուր, ոչ զգեստ, ոչ յարմարութիւնք կեանքի, ոչինչ վայելչութիւնք, մի այդպիսի հասարակութեան մէջ կարող չէր լինել ոչինչ երկրագործութիւն, ոչինչ վաճառականութիւն, ոչինչ ֆաբրիկացիա, ոչինչ ճարտարութիւն. այնուհետև այդ հասարակութիւնը կարող չէր ևս ասվել մի քաղաքական ընկերութիւն, այլ պիտոյ է լինէր մի վայրենաբարոյ ժողովուրդ, անտուն և անօթեան, մերկ և անկարիք շրջելով անտառների և անապատների մէջ, շատ շատ, պարապելով մի փոքր որսորդութեան, իւր քաղցը լցուցանելու համար։ Բայց եթէ մարդկութեան մէջ ծնել են և յառաջ են գնացել արուեստք և ճարտարութիւնք, դոցա ծնող և յառաջացուցիչ պատճառը եղել է միշտ հարկաւորութիւնք որ ամենախոշորից սկսանելով հասել է մեր ժամանակներում այն նուրբ և բազմամանեայ պիտոյքներին, որ վայելչացնում են մեր նիւթական կեանքը, ամենայն տեսակ յարմարութիւն հասուցանելով մեզ։ Ինչ հրաշքներ յառաջացուցել է այդ հարկաւորութիւնը. մեր տուները և ապարանքները, այն ճարտարապետական մեքենայքը մանելու և հիւսելու այն կերպասեղէնքը որ սպասաւորում են մեր մերկութիւնը ծածկելու, մեր մարմինը զարդարելու վայելչապէս, այն հաղորդաւոր գիւտերը և վերահասութիւնքը որով մարդս դարձել է հրամայող տէր բնութեան վերայ և գործ է դնում նորա բերքը և զօրութիւնքը այնքան բազմօրինակ խորհուրդներով. ապա բոլորը ուր կը մնային, եթէ մարդս մտածէր, թէ նորան ոչինչ բան հարկաւոր չէ բաց 'ի մի կտոր հում մսից և մի գազանի մորթից ծածկելու իւր մերկութիւնը, կամ ծառերի ճիւղերից հիւսած մի խուղից, չքաւորապէս պահպանելու իւր անձը ցրտից ու անձրևից։ Արդեմն եթէ մարդկային ազգը հասել է այդքան մեծ և երևելի մարմնաւոր բարեկեցութե, նիւթական հարկաւորութեան պատճառով միայն, ապա մի՞ թէ նորա իմացական բարեկեցութիւնը կարող է յառաջադէմ լինել

նարկութեանց և գրամոգլխոցը, որոնք ամեն օր առևտրական գործառնութեանց և պաշտօններու նոր դաշտ մը կը բանան օսմանեան կայսրութեան մէջ, հեռագրութեանց, դրամանոցաց և այլն, այս բաները կ'ըսեմք կշռադատելով. այս օրերս տպագրութեան ներքև դրաւ, ձեռամբ Մէգօնեօվ և ընկերք գրավաճառ տպագրողաց որ 'ի Փարիզ, աշխատասիրութիւն մը որուն նպատակն է դիւրացնել գործադրութիւնները 'ի մէջ օսմանցւոց և օտարականաց. Այս գրքին անունն է Մաջմուայի եվրաքիյէմ. այսինքն Անգղիերէն, Գաղղիերէն և Թուրքերէն, որոց առջև արտասանութիւնն ալ նշանակուած է. Յիշեալ փոքրիկ հատորը բաժնուած է 'ի հինգ մասունս. 1. Բառարան, 2. Նշանաւոր խօսից. 3. Տրամախօսութիւնք. 4. Առածներ. 5. Նամակներ և տոմսակներ, հանդերձ ծանօթութեամբք քերականութեան վերայ. Յիշեալ տպագրիչները քաջ ճանաչելով զմեծ օգտակարութիւնը այս տեսակ մատենի մը, թէ Ասիոյ մէջ և թէ Եւրոպիոյ մէջ. բան մը չխնայեցին որպէս զի տպագրութիւնը համաձայն ըլլայ գրքին արժանաւորութեանը, յորմէ 5000 օրինակ 'ի լոյս պիտի ընծայուի, սպառուական թղթով, գեղեցիկ գիրերով, դիւրատար մեծութեամբ և չափաւոր գինով. Մաջմուայի եվրաքիյէ, որ անշուշտ առաջինն է այս տեսակ գրքերէն որ 'ի լոյս կ'ընծայուի մինչև մեր օրերը, առաջիկայ ամսոյն մէջ պիտի լմննայ և ծախու պիտի հանուի, Իզմիրի մէջ Բասթըլանին խանութը և 'ի Կոստանդնուպօլիս Բէյլէր Պէյէր գրավաճառաց խանութը, ուր կը գտնուին նաև Մօսիւ Մալուֆին ուրիշ աշխատասիրութիւնները»:

☞ Օտարազգիներու տեղեկութիւնք

Ի մէջ Անգղիոյ և իւր գաղթականաց երկիրներուն։

Կը տեսնեմք որ Անգղիոյ մէջ երևան ելած նոր գիւտի մը բարիքը զարմանալի արագութեամբ և պտղաւոր առաւելութեամբ կը փոխադրուին մեր գաղթականաց երկիրները որ աշխարհիս ամեն կողմերը ցրուեալ են. Ինչպէս որ որոնի բաժանումը կը հաղորդէ զկենդանութիւնը ամեն երակներուն և մարդոյն բոլոր մարմնոյն, նմանապէս որ և իցէ բարերար կատարելութիւն մը գիտութեան, որ կ'ըլլայ Անգղիոյ մէջ, իւր վեհանձնական ազդեցութիւնը կը տարածէ Բրիտանական բոլոր տէրութեան վերայ. Այս մեր ըսածին զօրաւոր և անհակառակելի ապացոյց մըն է Հօլլօուէյ բժշկին հաջո-

ղակ բժշկական գործածութիւնը, որ կ'ըլլայ մեր գաղթականաց ամեն երկիրներուն մէջ։

Այս դեղերը, 25 տարի կայ, իրենց երևան ելած քաղաքէն այսինքն Լօնտոնէն մեկնելով, առանց ուրիշ յանձնարարութեան մը բաց 'ի բարեմասնութեանց իրենց հաղորդած տեղեկութիւնը, ձանապարհորդեցին մինչև ամենէն հեռաւոր անկիւնները մեր Անգղիացի գաղթականաց, և մինչև անդամ անդ, ուր արևմտեան երբեք իւր ձեռագայթներովը չէ մտած։ Այն առածը, որ կուզէ ապացուցանել թէ մեծ ու փոքր գործ մը իւր ծննդեան երկիրը իւր արժանաւոր փորձառութիւնը և յարգը չընդունիր այն երկրին մէջ ուր երևան ելած է, այն առածը կ'ըսեմք, բոլորովին սխալ է Թօմաս Հօլլօուէյին գիւտին համար. վասն զի իւր նոր, պարզ բայց անսխալելի դեղը 'ի սկզբանէ անտի ըստ արժանւոյն յարգութիւն ընկալաւ Անգղիոյ ժողովրդեան ամեն դասերէն, և անոր վրայօք ցամաք երկրին մէջ ձեռք բերուած փորձը լմննն հաստատեց Աւգիանոսի զաւկներէն վճռուած ճշմարտութիւնը։

Գանատայի գաղթականութիւնը, որ ամենէն մերձաւորն է Ատլանդեան ծովուն անդին կողմը մեր ունեցած մեծամեծ երկիրներուն, առաջինը եղաւ որ բարձրաձայն կրկնեց զարմացանքը զովութեանց եղելոց Անգղիոյ մէջ առ Թօմաս Հօլլօուէյ և առ դեղորայս նորին։ Աստի տեսնելու բան է թէ ինչպէս քիչ ժամանակուան մէջ, այս գովեստները կործանեցին դիմաբական սահմանադրութիւնները նախանձներու բժշկաց և անոնց դեղագործաց ևս աւելի յիմարական պատրաստութիւնները։ Հետևաբար Թօմաս Հօլլօուէյին անփոփոխ և պարզ դեղերը ընդդէմ ջերմին և դժուարամարսութեան, նմանապէս ընդդէմ խուլ դալացուցիչ հիւանդութեանց (սըրաճա), շուտով մեծ յարգ ընդունեցան և տպագրութիւնը անոնց ներգործութեան դէպքերը պատմելով, նոր թուական մը հաստատեց նոյն երկրին բժշկական տարեգրութեանց մէջ։

Հօլլօուէյ բժիշկը տեսնելով որ օր ըստ օրէ ևս առաւել կը շատնան իւր դեղօրէից ուզողները, որոնց, քանի մը տարի կայ, դեղատուն մը հաստատել 'ի Նոր Եօրք և այս դեղատունը շատ դիւրացուց զյուղարկումը դեղոց Ամերիկեան նահանգաց մէջ և մանաւանդ 'ի Գանատա։ Բժշկական տեղեկագրութիւն մը կ'ապացուցանէ մեզ թէ վերջին չորս ամսոց մէջ Հօլլօուէյի դեղօրէից վաճառումը շատ աւել-

ցած է։ Եթէ ենթադրելու ըլլամք թէ այս յաջողութիւնը Եւրոպական համբաւոյ մը ներգործութիւնն է, շատ սխալ գաղափար մը ունեցած կ'ըլլամք մեր Ամերիկացի եղբարց անկախութեանը և նրբամտութեանը վերայ. որոնք թէպէտ և արժանաւոր յարգանօք կ'ընդունին մեր կարծիքները, սակայն զանոնք 'ի գործ չըդնէք յառաջ, կը նային որ համաձայն ըլլայ իրենց կարծեացը։ Ամերիկացիները մի և նոյն ըզգուշութեամբ կ'օրինակեն մեր քաղաքականութիւնը և կը գործածեն մեր դեղերը։ Մեր որ մեր օրէնսդրական գրութիւնք իրենց կարօտութեանցը կը համաձայնի, 'ի գործ կը դնեն զայն. նոյնպէս կ'ընեն մեր դեղօրէից համար, թէ որ իրենց բնութեանը յարմար գտնեն։ Արդէն Հօլլօուէյի դեղոց համար Գանատայւոց ըրած գովեստները նոյնչափ հիմնաւոր են որչափ վաւերական են Անգղիոյ տպագրութեան հրատարակած ամեն գովասանութիւնները։

— Բաղաքիս Անգղիոյ հիւպատոսարանին առաջին թարգման մեծարգոյ միսթր Ն. Մալուֆը կ'իշակի երեկոյին մեծ հացկերոյթ մը ըրաւ Միլին Գանդակը, ուր կը բնակի, 'ի պատիւ հետևեալ երևելի անձանց. Հիլմի Պէյ, որ մեր կուսակալ Ահմէտ փաշային քէհեան է, Հիւսնիւ Պէյ, որ Իզմիրի նահանգին Մուհասէպէճին է, Մըըլըեան Պօղոս էֆէնտի, որ մաքսատան վերատեսուչն է, և այլն, և այլն։

Կարծեմք թէ Կոստանդնուպօլսոյ ազգային կառավարութիւնը շատ աղէկ պիտի ընէ եթէ ամեն վիճակաց առաջնորդներուն, ըստ բազմութեան հայազգի ժողովրդոց նոցին, 100 կամ 50 օրինակ ազգային սահմանադրութեան գրքոյկներէն յուղարկէ 'ի վաճառումն. Բանզի Իզմիրի մէջ մինչև ցայսօր տակաւին մէկ հատ եկած է առ Գերապատիւ Սրբազան Առաջնորդն մեր. և թէպէտ ուզողներ պակաս չեն, բայց դժբաղդութեամբ վաճառող չկայ որ առնուն։

— Մեր ընդհանուր կառավարչին հրամանաւ ցը հաւնեմատ, իւր Քեխեան Հիլմի Պէյը Թիճարէթի ժողովոյն նախագահ կարգեցաւ փոխանակ Սալիհ էֆէնտիին։

— Փարիզէն կը գրեն մեզ թէ Արժանայարգ Տէր Ամբրոսիոս բարեջան վարդապետին աշխատասիրութեամբը 'ի լոյս ընծայուելու Հայերէնէ 'ի Գաղղիերէն բառարանին տպագրութիւնը բաւական յառաջացած է։

եթէ չկար մի նոյնպիսի կարիք, մի նոյնպիսի հարկաւորութիւն պատրաստելու մեր համար հոգևոր բարիք և իմացական վայելչութիւնք։ Կարծեմ, ոչ ոք մեզանից կարող չէր այնքան անմտանալ, որ զրկէր իւր մարմնից նորա կարեւոր պէտքը, կերակուր, ըմպելի և զգեստ, և աւէր. իմ մարմնիս ոչինչ հարկաւոր չէ. բայց զարմանալի բան, որ տան և ինները որդ դարու մէջ կարող է մեր Հայը այնքան անմտանալ, որ կարծումէր թէ նա կարող է ապրել որպէս այս աշխարհի քաղաքացի, առանց զգալու իւր մէջ լուսաւորութեան կարիք, առանց լցուցանելու իւր բանական հոգու պէտքը այն հնարներով որ մեր ժամանակները առաջարկում են նորան, այսինքն գրաւորութեամբ և ընթերցասիրութեամբ։ Ու այդ ինչ գժոխային կամք է, ինքն իւր անձը դատապարտել դէպ 'ի անմիտ անասնականութիւն, որպէս թէ աւելին Արմանի չէր հայ մարդուն. այդ ինչ Աստուածուրաց ամբարշտութիւն է անարգել իւր արարչի նմանութեան պատկերը իւր մէջ, անասնականութիւնը աւելի լաւ համարելով քան թէ բանական և առաքինի մարդկութիւնը, Ձէ. Հայոց անգրասիրութիւնը և անտանելի միւսներ բարքը մի մեծ կորստաբեր ցաւ է. մի մեծ արգելք նոցա յառաջադիմութեանը մեր ժամանակներում. և ինչ խորհուրդ ունի մատենագրութիւնը մի ազ-

գի մէջ, ուր կարդացողք չկան. կամ եթէ կային ևս այդպիսիք, դոցա թիւը այնքան նուազ է, որ դոցա համար գիրք ապել անկարելի էր. Արդիւ տարի է արդէն, որ ապուէ Հիւսիսափայլը, և թէ ինչպէս է գործ գնացքը ժողովրդի մէջ, և թէ մեր կէս միլիոն Հայերից Ռուսաստանում քանի մարդիկ օգուտ են քաղում նորանից, հրատարակել ենք ազգին. Տաճկաստանի Հայերի մասնակցութիւնը մեր օրագրին և արժանի չէ յիշողութեան։ Այո, թող ենք տալիս, որ այս դատապարտելի անգրասիրութեան մի մասը գրվի այն հաշուի մէջ, որ մեր Հայերը մանաւանդ թէ Տաճկաստանի մէջ դեռ ևս չունին այն առողջ տումիքը որ կարողանան ընդունել իւրեանց մէջ Հիւսիսափայլի գաղափարքը. դեռ ևս շատ խոր խրված լինելով հին աղանդութեան մէջ, կարող չեն այդպէս շուտով ժողովել իւրեանց անձը և դիմել դէպ 'ի մաքրութեան աւազանը. այո, այդ անգրասիրութեան մի այլ մասը պէտք է գրվի որպէս պարտք մեր պատուական հնոյհաղորդ աբեղաների վերայ, որ ամենայն գործունէութեամբ, անընդհատ ճանապարհներով աշխատում են պահել մինչև այժմ զանազան տեղերում թէ խօսքով և թէ գրաւոր հրամաններով փակել մեր օրագրի ընթացքը, զանազան արատաւորութեամբ հեռացնել պարզամիտ ժողո-

վրդի սիրտը լուսաւորութեան աղբիւրից. որ արդարև մի հեշտ բան է այնպիսի ազգի մէջ, որ և առանց այդպիսի մոլորեցուցիչ բանբասանքների շատ գրասէր չէ։ Բայց գլխաւոր և մեծ պատճառը Հայոց անգրասիրութեան է նոցա դարերով անդաստիարակ և դատարկամիտ մնալը, և դատապարտելի անհոգութիւնը հայկական եկեղեցու սպասաւորների կողմից. որ մեքենաբար, արտաքին ծէսերով միայն, առանց որ և իցէ քրիստոնէական ուսման և դաստիարակութեան, պահպանել են ժողովուրդը. այսինքն մի հասարակութիւն որ իւր վերայ է առնում քրիստոնէութեան անունը, բայց կարդալ գրել չգիտէ։ Արդարև չէ պիտոյ անդէտ մնալ, այս տեղ և ասիական հալածանքի բռնակալ իշխանների գնացքը մեր Հայերի հետ, որ պիտոյ է անպատճառ վայրենանային այն օրուցի լուռ ու մունջ ստրկութեան մէջ, բայց Հայոց ընտիր հոգևոր հարքը հինգերորդ դարու մէջ, այս յետոյ ևս նոյնպիսի դառն հալածանքների մէջ գործեր են կատարել, վաստակներ են թողել ազգի համար. որոնց նմանը մեր ներկայ հոգևոր դասու մէջ չտեսած ու չլսած բան է, եթէ չկամենին մեր Լուսաւորչականները իւրացուցանել այն օտար պապականների պարծանքը, որ անխնական ձանապարհով և ըստ մեծի մասին դէպ 'ի վնաս ազգին ծառել են Մխիթարեանք։

(Պիտի շարունակուի։)

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ, 6 ՅՈՒԼԻՍԻ

Կայսերական հրովարտակաւ, վաճառականութեան նախորդ տեսուչ Մահմուտ Նէտիմ փաշան՝ Պօրապուլուսի ընդհանուր կառավարիչ կարգեցաւ, փոխանակ Իզէթ փաշային,

— Երէկ առաւօտուն Գաղղիոյ և Անգղիոյ դեսպանները, կ'ըսէ Ժուռնալ տը Գօնսթանթինօբլ օրագիրը, բարձրապատիւ Ալի փաշային ծովեզերեայ ապարանքը գացին, և երկար ժամանակ խօսակցեցան Նորին բարձրութեանը հետ, որ մեծ Եպարգոսի փոխանորդ է, Դամասկոսի մէջ պատահած վերջին գժբաղդ դէպքերուն վրայօք:

Զկնի այս խորհրդակցութեան, բարձրապատիւ Ալի փաշան Կայսերական պալատը գնաց և պատիւ ունեցաւ բաւական ժամանակ մնալու Նորին Վեհափառութեանը քով:

— Արքունի ազդարարութեան համեմատ, Միւլէյման փաշան և Վէլի փաշան, որոնք Դանզիմաթի ժողովոյն անդամ էին, իրենց պաշտօնէն հրաժարեցան.

— Նամիք փաշան, որուն յանձնուած էր Արաբիոյ զօրաբանակին հրամանատարութիւնը, պիտի չյուղարկուի իւր պաշտօնը վարելու. և մինչև Կայսերական նոր հրաման մը ելլելը, Ահմէտ փաշան պիտի շարունակէ այս զօրաբանակին հրամանատարութիւնը 'ի գործ դնելու.

— Օգոստափառ Սուլթանը, տէրութեան գանձուն նեղութիւնը տեսնելով, հաճեցաւ մարդասիրաբար 4 միլիոն ղուրուշի չափ թողուլ, զոր պիտի առնուէր գանձատունէն 'ի պէտս ծախուց կայսերական պալատին.

— Բարձրապատիւ Մեծ-Եպարգոսը խիստ յաջողութեամբ կը շարունակէ իւր քննութեան և վերատեսչութեան ճանապարհորդութիւնը: Ռումէլիի զանազան քաղաքներէն հասած լուրերը միշտ գովութեամբ կը յիշատակեն Նորին բարձրութեան արդարասէր տնօրէնութիւնները որոնք շատ աղէկ տպաւորութիւն մը ըրեր են յիշեալ նահանգին Քրիստոնեայ ժողովրդոց վրայ, 'ի մասին առատօգուտ զգացմանց Օգոստափառ Սուլթանին և իւր կառավարութեան բարեսէր խնամոցը:

— Մէճլիսին գրածին նայելով, ազգային խորհրդանոցին երեսփոխան ընտրելու գործողութիւնը, այսինքն ընդհանուր գաղտնի քուէարկութեամբ ընտրութիւնը՝ ըստ սկզբանց ազգային նոր սահմանադրութեան, այնպիսի բարեկարգութեամբ կը կատարուի, որ գաղղիացի իւր բարեկամներէն մէկը տեսնելով, այն վայրկենին փափաքեր է Հայ ըլլալ: Փառք կուտամք Աստուծոյ, որ մէկ գաղղիացի մըն ալ գտնուեր է Հայ ըլլալու փափաքող՝ մինչդեռ չիտակը խօսելով, բազմաթիւ Հայեր կան որոնք կը փափաքէին որ գաղղիացի եղած ըլլային:

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Զմիւռնիա, 9 Յուլիսի.

Նահանգիս կուսակալ վսեմափայլ Դայսէրլի Ահմէտ փաշան կը շարունակէ իւր փութաջան գործունեայ խնամատարութիւնը վասն ապահովութեան և բարօրութեան բնակչաց քաղաքիս: Գիշերները շատ անգամ, ընկերութեամբ բազմաթիւ զօրաց, անձամբ կը պտըտի փողոցները, և հարկաւոր եղած պատուէրները կուտայ պահապան զօրաց: Արմտեաց, պտուղներու և ուրիշ ուտելիքի վերաբերեալ բաներու վրայ չափաւոր գիներ դրուեցան. և նոյն գիներէն աւելի չծախուելու համար մեծ զգուշութիւն կ'ըլլայ և հոգ կը տարուի:

Նորին վսեմութեան հրամանացը համեմատ, փողոցները՝ որչափ որ կարելի է մաքուր կը պահուին, շատ տներ կան որոց աղտոտ ջուրը դուրս կ'ելլեն. սակայն այժմ տանտէրերը պարտաւորեալ են փոս մը բանալու կամ իրենց տանը մէջ կամ տներուն դրանը առջև:

Վսեմափայլ Ահմէտ փաշան անցեալ շաբթու քանի մը պաշտօնական այցելութիւններ ըրաւ հիւպատոսաց ոմանց, նմանապէս Հայոց և Յունաց հոգևոր առաջնորդաց: Այլ և հաճեցաւ ներկայ գտնուիլ աշակերտաց պարգևաբաշխութեան հանդիսին, որ երկուշաբթի օրը եղաւ 'ի վարժարանն Վէննայի արժանապատիւ Մխիթարեան վարդապետաց, որ 'ի Իզմիր:

— Լոնտոնի Դայմզ օրագիրը շատ խստութեամբ կը դատէ Նաբոլիի թագաւորին ըրած շնորհումները: Ոչ միայն կը տարակուսի անոնց ճշդիւ գործադրութեանը վրայ, այլ և կը յուսայ թէ այս շնորհումներէն պիտի չխաբուին ոչ ժողովուրդները և ոչ կառավարութիւնները: Հաստատուն կերպիւ համոզեալ է, կ'ըսէ յիշեալ լրագիրը, թէ Ֆրանսուա Երկրորդին այժմեան ըրած ամեն խոստումները հնարքներ են, և տարակոյս չկայ թէ այս վեհապետը ժամանակիս պարագայից վերայ քիչ մը վստահութիւն ունենալուն պէս: իսկոյն ոտքի տակ պիտի առնու իւր ամեն խոստումները:

— Սամոնի Անգղիոյ հիւպատոս միստր Կուարրօչինօ՝ նոյն տէրութեան հիւպատոս անուանեցաւ 'ի Քանիա քաղաքը Կրիտու, փոխանակ միստր Գորպէրին որ փոխածնեցաւ:

Այլ և միստր Դայլըր, որ Անգղիոյ հիւպատոսի փոխանորդ էր 'ի Գալաս, նոյն տէրութեան հիւպատոս կարգեցաւ 'ի Տիարպէքիր:

— Աւաշէհէրի գործոյն համար, զոր մեր նախընթաց թուոյն մէջ պատմեցինք, քաղաքիս վսեմափայլ կուսակալը տեղեկագրութիւն մ'ազդարարեց մը ընկալաւ յիշեալ քաղաքէն, որուն մէջ յայն գլխաւորի մին ալ ստորագրութիւնը կայ: Այս տեղեկագրութեան վկայութեանը նայելով, ամենևին թշնամանք մը չէ եղեր հանգուցեալ Յունաց եպիսկոպոսին մարմնոյն, անոր յուղարկաւորութեան ժամանակը:

— Դամասկոսէն հասած նամակները խիստ ցաւալի լուրեր կուտան արիւնահեղ խռովութեան մը վրայօք որ տեղի ունեցեր է յիշեալ քաղաքը յունիսի 29 ին կէս օրէն ետև: Այս խռովութեան ժամանակը Մահմէտականները կրօնամոլութենէ գրգռեալ շատ քրիստոնեաներ սպաններ են, բայց մեռելոց թիւը տակաւին յայտնի չէ եղեր: Կ'ըսեն թէ Հոլանտայի հիւպատոսը, մսիւ Ա. Քուտսի, սպաննուեր է. Ամերիկայի հիւպատոսը վիրաւորուեր, և Գաղղիոյ, Ռուսիոյ ու Յունաստանի հիւպատոսները իրենց հիւպատոսական տները կողոպտուելէ և այրուելէ ետև, փախեր և ապաստանուեր են Ճէզայիրի հռչակաւոր Ապտ-Էլ-Գատէրին տունը: Նմանապէս կ'ըսեն թէ Լատինացւոց պատրիարքարանը և Քրիստոնէից եկեղեցիները կողոպտուեր և 'ի հուր մատնուեր են:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

ՄՈՎՍԷՍ ԿԱՂԱՆԿԱՏՈՒԱՑԻ

Ի լոյս ընծայեալ հանդերձ ծանօթութեամբ Արժանապատիւ Կարապետ վարդապետ Շահնազարեան, միաբան սրբոյ Էջմիածնի.

ՀԱՏՈՐ Ա

Տպեալ ի Փարիզ 1860

Ի գործատան Կ. Վ. Շահնազարեան.

Ութածալ 432 երեսէ բաղկացեալ և բաւական մաքուր տպուած գիրք մըն է, որուն հեղինակը, որ կապրէր եօթներորդ դարուն առաջին մասին մէջ, Աղուանից պատմութիւնը կընէ սկսեալ զայն Քրիստոսէն 200 տարի յառաջ.

Այս գործը վերջերս ընդ Հայ Պատմագրաց Շարին, զոր Շահնազարեան գիտնական վարդապետը ի լոյս ընծայեաց ի Փարիզ, յաղթելով իւր յարատև գովելի ջանիւքը, ամեն տեսակ դժուարութեանց, Եթէ Աստուծով միշտ յաջողական գտնուի, ութ Հայ պատմագիր ևս ունի հրատարակելու, առ ի լրացնել զՇար Հայ պատմագրաց:

Առաջիկայ մասենին յառաջաբանութիւնը մէջ՝ որ ընդարձակ է յոյժ, ըստ որում 80 երես բռնած է, յիշեալ բազմահմուտ վարդապետը պատմական տեղեկութիւններ կուտայ Աղուանից ժողովրդոց վրայօք, և հնագիտական իմաստուն խորհրդածութիւններ կընէ:

Այս գիրքը, նմանապէս Շահնազարեան արժանապատիւ վարդապետին միւս գիրքերը կը վաճառուին ի Կոստանդնուպօլիս յարգամեծար Մեծատուրեանց Պետրոս աղային գրասենեակը, որ ի Վէզիր խանն թիւ 10.

ՉԱՐՄԱՆԱՒ ԴԵՂ ՄԸ

Սպեղանի Թոմմայի Հօլօուէյ.

Կըսեն թէ մարդկային մտաց ամեն արտադրութիւնները ժամանակ մը տևելէ ետև, նոր գիւտեր անոնց տեղը կը բռնեն: Բայց այս խօսքը այս դեղին չվերաբերիր. վասնզի օրուան մը համար չէ այլ մշտատև է անոր ներգործութիւնը. ըստորում արեան մէջ եղած հիւանդութեանց արմատները կըջնջէ և բժշկութեան արհեստն ալ անկէց աւելի բան մը չկրնար ձեռք բերել: Այս սպեղանին մսոյն և մարմնոյն մանրաթելերուն մէջէն անցնելով, ինչպէս որ ջուրը ծակոտկէն բանէ մը կանցնի, կերթայ կըգտնէ խոյլ պարանոցի, օձիկ, ուռոյցք և քաղցկեղ ըսուած ախտերուն արմատը, նմանապէս գէշ վիրաց և պալարներու մնացորդաց որ արեան շրջաբերութիւնը կաւրեն, և անոնց ապականութիւնը անհետ կընեն:

Ցաւ սրունից.

Հօլօուէյի սպեղանին ամեն դէպքերու մէջ կըբժշկէ սրունից (պալտըր) ցաւերը թէև քանի տարուան ըլլայ: Որչափ կարծր գունաթափ և ուռեցած ըլլայ մարմինը, այս ախտը չկրնար դիմանալ, եթէ յիշեալ սպեղանին օրը երկու անգամ առատապէս դրուի ցաւած տեղը և աղէկ մը շփուի: Ցեա նոյն սպեղանիէն լաթի մը վրայ շատկեկ քսելով ցաւած տեղը ծածկելու է: Այս կերպիւ եթէ շարունակ հոգ տարուի վատառողջ հիւթերը դուրս կելլեն. վէրքերը քիչ ժամանակուան մէջ յարմարոց անոր կըբժշկուին և սրունից միւս մասերը իրենց բնական երևոյթը դարձեալ կըստանան.

Հին վէրք, խոց և քաղցկեղ.

Խոյլ պարանոցի, և ուրիշ խոցերը, որչափ և հնացեալ ըլլան, շուտով կըբժշկուին Հօլօուէյի սպեղանին և դեղահատերը գործածելով: Այս դեղին ներգործութիւնը պալարաց և շարաւալից քաղցկեղաց վրայ գրեթէ հրաշալի է. քանզի առջի բերանը անոնց վրայէն կըհանէ զթոյնը որ զխոցը կըբանեցընէ միշտ. և հետևաբար կըբժշկէ զանոնք.

Ածկումն ջլաց և կարծրութիւն 'ի յօդուածս (օյնաք եէրի).

Այս ախտերն ևս շուտով կըբժշկուին Հօլօուէյի սպեղանիով. որ իւր ներգործութեամբը երևելի հանդիսացաւ նաև անդամալուծութեան շատ դէպքերու մէջ.

Տեռատեսութիւն.

Այս սպեղանին տեռատեսութեան (մայասըլ) ամենէն վտանգաւոր դէպքերը կըբժշկէ, եթէ գործածեն զայն՝ ինչպէս որ պատուիրեալ է ծանուցագրոյն մէջ.

Մորթային հիւանդութիւնք.

Խաղաւարտները (գապարճըգ), չոր արտաքս յարձակումները և մորթոյ մորթոյն ամեն գրգռութիւնները աներևոյթ կըլլան քանի մը անգամ այս սպեղանին քսելով: Դուրս տալը ավորաբար արտաշնչութեան պակասութենէն կըպատճառի, և ըստորում այս սպեղանին ներս մտնելով կըբանայ անմիջապէս մորթոյն ծակտիկը և կըցրուէ վտրինքումը, ու կերպիւ հիւանդութիւնք ան հետ կըլլայ: Այն տիկինները, որոց երեսը և բազուկները ապականեալ են մորթային հիւանդութիւններով, կրնան առ մաքրութեան ցիչ զօրաւոր դեղը գործածելով. շուտով անհետ ընել նոյն տգեղութիւնները և դարձեալ ձեռք բերել մորթոյն բնական գոյնը և կակղութիւնը.

Այս սպեղանին յատկապէս օգտակար է հետևեալ ախտից. Ուռոյցք: Քաղցկեղ (շիրիբէնչէ): Կտրուածք: Գէլումն կամ կծկումն մկանանց կամ ջլաց (սինիր չէքիլմէսի): Կոշտոտից (նասըր): Խօթութիւնք մորթոյ: Յօդացաւութիւն: Խաղաւարտ (չպան): Ջրգողութիւն (սըգգա): Նեղաբերան և լայնախոր վէրք (ֆիսթիւլ): Ոտնացաւութիւն (նիգրիս): Սերմնակաթութիւն (պէլ սօվուգլուղու): Քոս: Լեռդի հիւանդութիւնք: Խոյլ պարանոցի: Ցաւ պարանոցի: Աֆրոդիտեան ախտք: Դող ցաւագին (թիք տուլուրէօ):

Այս սպեղանին, որ կըշինուի նոյն իսկ հնարօղին անձնական վերակացութեամբը՝ անոր ընդհանուր գործարանաց մէջ, կըծախուի 'ի Լոնտոն Սթրէնտ կոչուած թաղը թիւ 244 և 'ի Նոր Եորք Մայտէն Լէն թաղը թիւ 80: Իսկ ուրիշ երկիրները իւր գործակալաց քով կըգտնուին որոց անունները հետևեալներն են. Իզմիր՝ Իքար և Ճիւտիչի, և մսիւ Բոլէ բժիշկը, որ Ֆարմասի ըլմնտա անուն դեղավաճառի խանութին տէրն է. Կ. Պօլիս՝ Ա. Սթամփա և Ֆ. Տէլասուտա. Աղեքսանդրիա՝ Ֆ. Բէրրինի. Խալպ՝ Կոպլրոսի. Քիոս կղզին՝ Ճ. Սթիէրովիչ. Ֆիլիպէ. Մ. Պուրրէշ Էլիզա Վ.....

Յիշեալ սպեղանիին տուփերը զանազան մեծութեամբ են և կըվաճառին 9. 22. 33, 88, 176 և 264 ղուրուշի իւրաքանչիւրը, և ամէն մէկուն մէջ հայերէն լեզուաւ ծանուցագիր մը կայ, որ այս սպեղանիին գործածութեան վրայօք մանրամասն տեղեկութիւններ կուտայ.

Խմբագիր-տէր լրագրոյս.
Գրիգոր Գ. Պօյաճըեան.